
زخم های دل
نگاهی به مرثیه های
بانووالیه قاجار
مجتبی دماوندی

بسم الله الرحمن الرحیم

زخم های دل ، نگاهی به مرثیه های بانو والیه قاجار

نویسنده:

مجتبی دماوندی

ناشر چاپی:

مجهول (بی جا ، بی نا)

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

زخم های دل، نگاهی به مرثیه های بانو والیه قاجار

مشخصات کتاب

نوع: مقاله

پدیدآور: دماوندی، مجتبی۱۳۴۴-

عنوان و شرح مسئولیت: زخم های دل، نگاهی به مرثیه های بانو والیه قاجار [منبع الکترونیکی] / مجتبی دماوندی

ناشر: مجتبی دماوندی

توصیف ظاهری: ۱ متن الکترونیکی: بایگانی HTML؛ داده های الکترونیکی (۴ بایگانی: ۲۴.۴KB)

موضوع: حسین جهان خانوم

شعر

چکیده مقاله

در سوگ سالار شهیدان، شاعران بی شماری مراثی جانسوز سروده اند و این حماسه و غمنامه بزرگ را در ادب فارسی با بیان ها و از زوایای گوناگون نگریسته و بدان پرداخته اند. از دوران صفویه و به ویژه دوره قاجار مرثیه و نوحه سرایی برای امام حسین تبدیل به یک نوع ادبی می گردد.«حسن جهان خانم» (والیه قاجار) نیز از شاعرانی است که با سوز و گداز و بینشی احساسی عرفانی بدین رویداد نگریسته است و گویا نخستین زنی است که در ادب فارسی درباره حماسه عظیم عاشورا سروده های بلندی دارد.از این رو شعر او در خورکاوش و نگرش است.این جستار به اختصار سروده های عاشورایی این شاعره را از روی نسخه ای خطی بر می رسد.۱ شعر عاشورایی در قالب های گوناگون در ادب پارسی از دیر باز تاکنون جایگاه ویژه ای داشته و دارد، شاعران پارسی گوی؛ از این رُخداد بزرگ جهان اسلام به سادگی نگذشته اند، و جلوه های حماسه عاشورا را در حد توان وبیان در آثار خویش نمایانده و سروده اند.در دوران صفویه و قاجار آهنگ رشد و تکامل گونه های شعر مذهبی به ویژه مرثیه سرایی در ادب پارسی تندتر می شود. در دوران قاجار سوگنامه های کوتاه و بلند فراوانی درباره حماسه عاشورا سروده شده است که بخش سترگی از ادب آن دوره را شامل می شود.دراین دوران زنی شاعره نیز که دیوان او برجای مانده است، درباره عاشورا اشعاری سروده و قسمتی از دیوان خویش

را ویژه آن نموده که در ادب پارسی پیشینه چندانی ندارد.۲ زنی که شعر او را بر می رسم «حسن جهان خانم» یکی از دختران فتحعلی شاه قاجار است که دیوان او هنوز به چاپ نرسیده است. در صفحه نخست نسخه خطی دیوان این شاعره آمده است:«حسن جهان خانم ملقبه به والیه که همان راتخلص می نموده، صبیه فتحعلی شاه قاجار، ازکریمه وی «سنبل خانم» که از سرایای کرمان در زمان آقا محمدخان بوده».نواب عضدالدوله، سلطان احمد میرزا درتاریخ عضدی راجع به زوجات و بنات و بنین فتحعلی شاه در صفحه دوازده گوید: «والیه در صباحت منظر و لطف خاطر و سماحت بنان و فصاحت بیان، نظیرش بسیارکم بود. سبک عرفان داشت و خود را از اهل سیر و سلوک می دانست شعر خوب می گفت»درتقسیم بندی دیوان او می نویسد: «وآخر دیوان که به مخمسات مصیبت حضرت ابوالحسن علی ابن الحسین الشهید (ع) منتهی می شود.»شرح حال نسبتاً جامعی رامی توان در تذکره پیمانه که در ذکر ساقی نامه ها و احوال و آثار ساقی نامه سرایان است، درباره حسن جهان خانم یافت که خلاصه آن چنین است:«حسن جهان خانم دختر فتحعلی شاه قاجار و همسر خسروخان اردلان حاکم کردستان که خود نیز شاعر بوده و ناکام تخلص می نموده بوده است. بعد از فوت شوهرش چون فرزندانش کوچک بوده اند خود به مدت ده سال متصدی امر امارت و ایالت کردستان شده و به خوبی از عهده این کار برآمده است. او تازمان تألیف حدیقه امان اللهی سال ۱۲۶۵ ه.ق حیات داشته و در تاریخ تألیف حدیقه الشعرا ۱۲۹۶ مدتی از مرگ او می گذشته است.»۳ با مروری برنظم ونثر

«والیه» وسعت دانش و تبحُر او در ادبیات به ویژه ادب عرفانی دریافته می شود. نثر «بساط نشاط» که نگاشته ای عرفانی است و داستان عشق را در عرفان بر می رسد. قدرت نگارش والیه را به خوبی نشان می دهد. نثر زیباست و استوار و جای جای آن با آیات و احادیث آراسته گردیده است.اشعار او که عرفان در آن پر رنگ تر جلوه می کند، نشانه مهارت و توانایی او در سرایش شعر می باشد حتی کاربردهای و زن های بخصوص در شعر او چیرگی اش را بروزن شعر فارسی آشکار می سازد.کاربرد دقیق اصطلاحات عرفانی در بسیاری از غزل هایش نشان می دهد که او در این سروده ها مقلد صرف نبوده و تجربیاتی عرفانی نیز داشته است.۴ سوگ سروده های «والیه» ساده و روان و احساسی است. آن گونه که زنی می تواند بسراید و از زاویه دید خویش به عمق این حماسه و سوگ بنگرد.بیشتر در مراثی به تضمین غزل های حافظ و سعدی توجه دارد و با یاری جستن از ابیات بلند این شاعران افکار خویش را باز می نماید.اولین تضمین او زبان حال مادر حضرت علی اکبر (ع) است که فرزندش می خواهد به میدان برود و والیه با تضمین غزلی ناب از خواجه شیراز چنین سروده است:علی اکبر مرو میدان که از هجر تو غمگینم جفا بر مادرت مپسند خدمتکار دیرینم دمی مادر بقربانت که یکدم با تو بنشینم «بمژگان سیه کردی هزاران رخنه در دینم بیاکز چشم بیمارت هزاران درد برچینم» و دربند آخر با اشاره به ستمی که بر خاندان نبوت شده است، سخن را این گونه پایان می بخشد.بر اولاد نبی چون شد زظلم اهل کین بیداد چرا ویران نشد یا رب بنای عالم آباداز این

غم والیه تـا روز محشر می زنـد فریـاد «حـدیث آرزومنـدی که دراین نـامه ثبت افتادهمانـا بی غلط باشـد که حافظ داد تلقینم» دومین تضـمین که رنگ و بویی عرفانی دارد، سـخن گفتن حضرت اباعبدالله (ع) است باخواهرخویش:شه دین گفت به زینب که غمت بنیادم گرچه برکند، ولی تن به قضا در دادم سـر و جان را به یکی جلوه زکف بنهادم «فاش می گویم و از گفته خود دلشـادم بنـده عشـقم و از هر دو جهـان آزادم» جـان سپردن به ره دوست تمنایم بود سـر و جان باختن از روز ازل رایم بودزین جهان سـیرشده، میل به عقبایم بود «من ملك بودم و فردوس برین جایم بودآدم آورد در این دیر خراب آبادم» شمع جانان چو برافروخت به کاشانه عشق اکبر و اصـغر زارم شـده پروانه عشق شـهدا جل مه چشـیدند چو پیمانه عشق «تاشدم حلقه بگوش در میخـانه عشق هر دم آیـد غمی از نو به مبـارک بـادم» در سوگ حضـرت علی اکبر در تضـمین بعـدی می سـراید:گفت اکبر به حسـین کی شه والا۔ گهرم درمیـان شـهدایم چو گزیـدی ز کرم کردی ازلطف کفن بهرشـهادت به برم «من که بـاشم که برآن خـاطر عـاطر گـذرم لطف هـا می کنی ای خـاک درت تاج سـرم» و در پی غزلی ازحافظ را تضـمین می نمایـد که از نظر وزن عروضـی متناسب با نوحه خوانی است:صـغرای محزون گفتا به صدآه چون می پسـندی از هجرت ای شاه باچشم حسـرت میرم در این راه «گرتیغ بارد درکوی آن ماه گردن نهادیم الحکم لله» برجان تشـنه، گرد فراقت تاکی ببویم وَرد فراقت تاچنـدخوانم، فرد فراقت «جاناچه گویم درد فراقت چشمی و صد نم جانی و صد آه» بابا ندارم پشت و پناهی جز از غم تو

درسینه آهی آهم بسوزد مه تا به ماهی «ای دل چه نالی گر وصل خواهی خون بایدت خورد در گاه و بیگاه» باز غزلی ازحافظ راتضـمین نموده است ومرثیه حضـرت قاسم و علی اصـغر و حضـرت عباس راسـروده است، بندی از آن مخمس چنین است:سرتسلیم نهادیم چو در راه خدا الم دوست بر ما نبود جور و جفاشد خزان گلشن ما در سفر کرب و بلا «ماکه دادیم دل و دیده به طوفان بلا۔گو بیا میل غم و خانه زبنیاد ببر» هرطرف از پافتاده قامت دلجو ستی هر زنی را ناخن از غم بر رخ نیکوستی ای فلک برآل پیغمبر چرا بد خوستی«کس نمی گوید که یاری داشت حق دوستی دوستی کی آخرآمد دوستداران را چه شد»گاه درشیوه مخمس سرایی و تضمین تصرفاتی نموده است. بیت نخست از غزل حافظ یا سعدی است و سه مصراع بعدی از شاعره، این شیوه تضمین نیز در خور توجه است.غزلی از سعدی را نیز به شیوه ای نوین تضیمن نموده و یک مصراع را تا پایان تضمین تکرار می نماید:نورچشم من فراقت مشکل است زندگانی بعد تو بی حاصل است مادرت ناله کنان چون بلبل است «پای سرو بوستانی درگل است سرو ماراپای معنی در دل است» اکبرتازه جوانم می رودگویا این شعر را نیز به شیوه نوحه سرایی سروده است؛ زیرا مصراع آخر تا پایان این مسدس تکرار می شود.غزل معروف شیخ بهایی نیز تضمین گردیده است؛ با مطلع:ساقیابده جامی زان شراب روحانی تادمی برآسایم زان حجاب جسمانی مرثیه ساده وسوزناکی نیز از زبان حضرت زینب سروده است و درآن وقایع عاشورا را ذکر می نماید.گفتا به فغان حسین جان زینب حزین حسین جان تو شهید کین حسین جان بی

یار و معین حسـین جان ای شـهید کین برادر نعشت بر زمین برادربی یار و معین برادر عباس تو را حسـین جان دست از تن جدا حسـین جان شـمربی حیا حسـین جان کرد از ره کین حسـین جان ای شـهید کین برادر نعشت برزمین برادربی یار و معین برادر این گوشه ای بود از اعتقـادات و باورهـای یکی از زنان شاعره این مرز و بوم که جایگاه معرفت و صـدق و اخلاص به آسـتان ائمه طـاهرین است.با یک بنـد از مخمسات او با ذکر این که در سـروده های ایشان گاه کاستی هایی نیزدیـده می شود، سـخن رابه پایان می برم.ای شه تشـنه لبان داد من زار بده بنده خویشـتنم خوان و به خود راه بده صـله والیه زان لعل گهر بار بده «روز مرگم نفسی وعده دیدار بده وانگهم تا به لحد فارغ و آزاد ببر»

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ .ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانه ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹